

УДК 355.1(477)

Голик М. М.,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
гуманітарних наук, Національна академія
сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного
(Україна, Львів), mycolca@gmail.com

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ
(1991–2007 РР.)**

Висвітлюється історичний процес трансформації Збройних сил України визначеного періоду та її вплив на сьогоднішній день, у зв'язку із новітніми загрозами національній безпеці держави. Зокрема, розглядаються питання формування законодавчої бази будівництва Збройних сил України, зменшення їх чисельності, трансформація видів, родів військ та функцій у демократичній державі.

Ключові слова: трансформація Збройних сил України, національна безпека, реформування.

Сьогодні, в контексті розвитку історичних подій, які відбуваються в Україні, а саме ведення неоголошеної війни Росії проти суверенної України, всебічно і активно почала досліджуватись історія українських Збройних сил періоду української незалежності 1991–2017 рр. І це зрозуміло. Суспільство дійшло розуміння, що таке регулярні Збройні сили держави (як державний інститут та найважливіша складова воєнної організації держави), та яке важливе, доленосне для існування держави завдання на них покладаються. Після здобуття Україною незалежності на території нашої держави було розташоване 726 тисячне угруповання колишніх радянських військ, але це не були Збройні сили України [1]. Це були військові підрозділи колишньої радянської армії. Відтак, перед Україною постало питання, як із залишків радянської армії сформувані національні регулярні Збройні сили. Саме дослідженню цього процесу й присвячена наукова стаття.

Дана стаття має на меті розкрити особливості становлення українського війська у визначений період та його вплив на сучасний стан ЗСУ. У статті автор ставить перед собою наступні завдання: зробити історичний аналіз процесу трансформації військових частин і підрозділів колишньої радянської армії в регулярні Збройні сили України, визначивши основні ключові позиції, досягнення та прорахунки.

Дослідженню історії трансформації частин і підрозділів колишньої радянської армії, що дислокувались на території України до серпня 1991 р. в регулярні Збройні сили нашої держави присвячені окремі наукові праці. Більшість публікацій, розміщувались у періодичних виданнях того періоду. Публікації у періодичних виданнях носять публіцистичний характер та не мають належного рівня розробки проблеми. Сьогодні, опублікована обмежена кількість наукових праць, в яких проблема формування та трансформації Збройних сил України досліджується ґрунтовно [1–3; 8]. Більшість публікацій щодо цієї проблеми продовжує мати інформативний, публіцистичний характер.

Що ж являло собою військове угруповання колишньої радянської армії на теренах України після розпаду СРСР наприкінці 1991 року?

Військове угруповання Збройних сил колишнього СРСР на території України наприкінці 1991 року нараховувало понад 726 тисяч людей. На території України були розташовані 3 військові округи, 4 повітряні і по одній армії ППО й ракетних військ стратегічного призначення, Чорноморський флот, багато інших частин і з'єднань [1]. За даними інституту стратегічних досліджень на озброєнні цих частин було: 6500 танків (Т–54/55, Т–64, Т–72, Т–80); біля 1100 бойових машин піхоти та БТР; близько 2800 одиниць артилерійських систем; 500 мінометів; 132 ракети Р–300 та 72 ракети «Точка»; 1100 бойових літаків, зокрема: 2 дивізії бомбардувальників – 30 ТУ–160, 30 ТУ–22, 40 СУ–27; дві дивізії винишувачів–бомбардувальників, дві дивізії винишувачів; три полки розвідувальної авіації; авіаційний полк РЕБ; 4 авіаційні центри. Окрема, армія Протиповітряної оборони мала 240 стартових позицій С–75, С–125, С–200, С–300 та сім винишувальних полків. Стратегічні ядерні сили мали 176 міжконтинентальних балістичних ракет [2].

Передувала процесу будівництва національних Збройних сил законодавча діяльність Верховної Ради

України. Одне з найважливіших завдань було прийняття законів, щодо військової сфери та державної безпеки [4].

Одним із перших законодавчих актів Верховної Ради України з військових питань була постанова Верховної Ради України «Про військові формування на Україні», якою Верховна Рада постановила:

1. Підпорядкувати всі військові формування, дислоковані на території республіки, Верховній Раді України.

2. Утворити Міністерство оборони України.

Урядові України приступити до створення Збройних сил України [3, с. 98].

Таким чином, на державному рівні законодавчим актом було офіційно проголошено про початок будівництва власних Збройних сил, які підпорядковувались Верховній Раді України.

Розглядаючи питання трансформації Збройних сил, доцільно визначити, який зміст закладено у термін «Збройні сили». В Законі України «Про оборону України» в статті 13 було записано Збройні Сили України – це військова державна структура, яка призначена для збройного захисту суверенітету, незалежності, територіальної цілісності та неподільності України від нападу ззовні [5].

Важливе місце у забезпеченні процесу національної безпеки держави і будівництва Збройних сил України належало прийняттю першої Воєнної доктрини держави [3, с. 106–109].

У цьому документі було чітко поставлено основне завдання, яке зводилось до пріоритетності щодо відвернення війни. Це, безумовно, можна віднести до позитивних сторін першої Воєнної доктрини України. Хоча в ній були й недоліки. Зокрема, як значний недолік першої Воєнної доктрини, можна вважати її занадто «пацифістську основу», недосконалу розробку й обґрунтування складових частин.

Суттєві стратегічні помилки та недоліки які призвели до анексії Криму та війни на сході України, проаналізовані та усунуті у прийнятій новій Воєнній доктрині України 2015 року [10].

Прийняття Концепції (основ державної політики до 2005 року) національної безпеки України дозволило чітко зорієнтуватися у пріоритетах та загрозах національній безпеці, основних напрямках державної політики та системі забезпечення національної безпеки країни, що у свою чергу дозволило конкретизувати роль і місце Збройних сил у забезпеченні національної безпеки держави [6].

Майже одночасно з розробкою і затвердженням Концепції (основ державної політики) національної безпеки України йшла робота над створенням ще одного важливого документа в галузі військової сфери і державної безпеки – Державної програми будівництва та розвитку Збройних сил України до 2005 року. Вона була затверджена Указом Президента України від 20 січня 1997 року [6] і визначала закономірності, принципи і вимоги до будівництва Збройних сил відповідно до воєнно–політичної обстановки на Європейському континенті; перспективи оснащення Збройних сил сучасними зразками озброєння та військової техніки; порядок здійснення цивільного контролю над військовою сферою відповідно до загальноприйнятих норм існування демократичного суспільства.

Важливим документом у галузі трансформації Збройних сил і національної безпеки України став Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року. В цьому документі були визначені обриси майбутніх Збройних сил, їх видів, пріоритети кадрової політики, система всебічного забезпечення та інфраструктура, динаміка чисельності особового складу, удосконалення порядку комплектування ЗСУ, фінансове забезпечення тощо [7].

Відповідно до цього документу до 2015 р. чисельність Сухопутних військ мирного часу повинна була складати близько 40–43 тис. осіб, включаючи 38–39 тис. військовослужбовців. На озброєнні Сухопутні війська повинні мати 700–800 танків, 1600–1700 бойових броньованих машин, 600–700 одиниць артилерії та 100 вертольотів.

Чисельність Повітряних сил близько 20–23 тис. осіб, у тому числі 18–20 тис. військовослужбовців. На озброєнні Повітряні сили повинні були мати: близько 120 бойових літаків, 50–60 транспортних і спеціальних учбових літаків, 15 зенітних ракетних комплексів.

Щодо Військово-морських сил, то до кінця 2015 р., з їх складу буде виведено 24 бойові кораблі та катери, подальше утримання яких визнане недоцільним. Замість них до бойового складу передбачається введення 12 нових кораблів і катерів, а також модернізація п'яти кораблів. Після реформування морської авіації у її складі залишаться 10 літаків і 20 вертольотів [7].

Важливою складовою трансформаційних процесів в Збройних силах України було питання оптимізації чисельності особового складу і переходу до комплектування Збройних сил особовим складом за контрактом та відмовою від загального військового обов'язку. Тому після здобуття Україною незалежності, активно розпочався процес скорочення чисельності Збройних сил. Це відбувалось доволі складно, адже на перших етапах (1991–1997 рр.) не було науково обгрунтовано необхідну для України чисельність Збройних сил. Неодноразово змінювані у різноманітних державних документах цифри щодо їх чисельності у цей період не мали під собою серйозного наукового обгрунтування. Лише у 2002–2004 рр. удалося обгрунтувати необхідну для України чисельність Збройних сил. При цьому вже були враховані всі складові: від регіональних і європейських факторів, можливих терористичних загроз до економічних можливостей держави. Наприкінці 2015 р. чисельність Збройних сил України повинна була становити 90–100 тис. осіб (70–75 тис. військовослужбовців і 20–25 тис. цивільного персоналу) [6].

Важливою складовою трансформації Збройних сил цього періоду стало перспективне рішення про перехід з 2015 р. до комплектування Збройних сил України особовим складом виключно за контрактом.

Наприкінці 2005 р. чисельність військовослужбовців контрактної служби становила близько 30% загальної чисельності сержантів і солдат. До 2010 р. планувалося переведення складу прапорщиків і мічманів до категорії сержантського і старшинського складу. Також до кінця 2010 р. планувалося завершити комплектування військовослужбовцями контрактної служби усіх штатних військових посад, які визначають бойову здатність військових частин, а загальну укомплектованість ЗСУ

військовослужбовцями контрактної служби довести до 50% [7].

Сьогодні у 2017 році ще залишається змішана система комплектування Збройних сил особовим складом, тобто багато запланованого не було реально здійснено.

Що стосується оптимізації співвідношення між чисельністю молодших і старших офіцерів то тут виник дисбаланс. Це питання необхідно було вирішувати. Багато старших офіцерів, які мали право на пенсію були звільнені з лав Збройних сил. Окрім того були внесені корективи у штати військових частин і підрозділів, де знижувались військові звання відповідно до конкретних посад [7].

Особливе місце в процесі трансформації Збройних сил України посідала оптимізація їх функцій. Зрозуміло, що в усі часи основною функцією Збройних сил був захист держави від зовнішньої агресії. Ці функції ділилися на *зовнішні, внутрішні, основні, неосновні, загальні та специфічні* [4–7].

Отже, протягом 1991–2007 рр. активно йшов процес трансформації Збройних сил України відповідно до новітніх загроз національній безпеці держави. Відбулася значна структурна перебудова видів Збройних сил, зменшення їх чисельності, розпочато процес переходу до комплектування Збройних сил особовим складом на контрактній основі тощо. Це було пов'язано з необхідністю оптимізації армійської структури, пошуком найбільш оптимального варіанта щодо кількості видів Збройних сил та родів військ, пристосуванням поставлених перед армією завдань до нової міжнародної ситуації з врахуванням загроз національній безпеці держави та її економічних і фінансових можливостей. Таким чином, аналізуючи процес трансформації Збройних сил України визначеного періоду, зважаючи на всі успіхи, недоліки та прорахунки, у зв'язку із новітніми загрозами національній безпеці держави, були, деталізовані та визначені сучасні функції цієї державної інституції та нові концептуальні підходи до створення сучасних модернових збройних сил, які відповідатимуть сучасним реаліям [9; 10; 11]. Сьогодні, в умовах ведення неоголошеної війни проти України, на національну армію Конституцією і законами України покладені відповідальні зовнішні, внутрішні і спеціальні функції, сукупність яких і визначає роль Збройних сил у державі та в українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Вачаев В. Завдання виконуються, незважаючи на великі труднощі // Народна армія. – 1995. – 29 квіт.
2. Прудка Н. Розбудова Збройних сил України // Вісті комбатанта. – 1994. – №3. – С.49.
3. Папікян А. Л. Збройні сили України двадцятого століття / Папікян А. Л. – Львів: ВІ НУ «Львівська політехніка», 1999.
4. Про військові формування на Україні: Постанова Верховної Ради України // Голос України. – 1991. – 27 серп.; Про концепцію оборони та будівництва Збройних сил України: Постанова Верховної Ради України // Законодавчі акти України з питань військової сфери і державної безпеки. – К., 1992. – С.7; Концепція оборони та будівництва Збройних сил України // Законодавчі акти України з питань військової сфери і державної безпеки. – К., 1992. – С.8–13; Закон України «Про Збройні сили України» // Законодавчі акти України з питань військової сфери і державної безпеки. – К., 1992. – С.27–30.
5. Закон України «Про оборону України» // Голос України. – 1991. – 25 груд.
6. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України // Народна армія. – 1997. – 26 лют.; Державна

програма реформування та розвитку Збройних сил України на період до 2005 року // Народна армія. – 2000. – 13 жовт.

7. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року (стислий огляд і коментар) // Освітні аспекти реалізації цільового плану Україна – НАТО 2004 в структурах сектору безпеки держави. Матеріали та документи міжнародного семінару 14–15 грудня 2004 р. – Одеса, 2004. – С.4.

8. Смолянчук В. Військова могутність України: теоретико–методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990–х років): [Монографія] / Смолянчук В. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2000. – 448 с.

9. Стратегія національної безпеки України // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

10. Воєнна доктрина України // <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

11. Стратегічний оборонний бюлетень України // <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>

12. Політологія: навчальний посібник / М. П. Гетьманчук, В. К. Гришук, Я. Б. Турчин та ін. – К.: Знання, 2011. – 415 с.

References

1. Vachajev V. Zavdannja vykonujut'sja, nezvazhajuchy na velyki trudnoshhi // Narodna armija. – 1995. – 29 kvit.

2. Prudka N. Rozbudova Zbrojnyh syl Ukrai'ny // Visti kombatanta. – 1994. – №3. – S.49.

3. Papikjan A. L. Zbrojni syly Ukrai'ny dvadcatogo stolittja / Papikjan A. L. – L'viv: VI NU «L'vivs'ka politehnika», 1999.

4. Pro vijs'kovi formuvannja na Ukrai'ni: Postanova Verhovnoi' Rady Ukrai'ny // Golos Ukrai'ny. – 1991. – 27 serp.; Pro koncepciju oborony ta budivnyctva Zbrojnyh syl Ukrai'ny: Postanova Verhovnoi' Rady Ukrai'ny // Zakonodavchi akty Ukrai'ny z pytan' vijs'kovoï sfery i derzhavnoi' bezpeky. – K., 1992. – S.7; Koncepcija oborony ta budivnyctva Zbrojnyh syl Ukrai'ny // Zakonodavchi akty Ukrai'ny z pytan' vijs'kovoï sfery i derzhavnoi' bezpeky. – K., 1992. – S.8–13; Zakon Ukrai'ny «Pro Zbrojni syly Ukrai'ny» // Zakonodavchi akty Ukrai'ny z pytan' vijs'kovoï sfery i derzhavnoi' bezpeky. – K., 1992. – S.27–30.

5. Zakon Ukrai'ny «Pro oboronu Ukrai'ny» // Golos Ukrai'ny. – 1991. – 25 grud.

6. Koncepcija (osnovy derzhavnoi' polityky) nacional'noi' bezpeky Ukrai'ny // Narodna armija. – 1997. – 26 ljut.; Derzhavna programa reformuvannja ta rozvytku Zbrojnyh syl Ukrai'ny na period do 2005 roku // Narodna armija. – 2000. – 13 zhovt.

7. Strategichnyj oboronnyj bjuleten' Ukrai'ny na period do 2015 roku (styslyj ogljad i komentar) // Osvitni aspekty realizacii' cil'ovogo planu Ukrai'na – NATO 2004 v strukturah sektoru bezpeky derzhavy. Materialy ta dokumenty mizhnarodnogo seminaru 14–15 grudnja 2004 r. – Odesa, 2004. – S.4.

8. Smoljanjuk V. Vijs'kova mogutnist' Ukrai'ny: teoretyko–metodologichni zasady formuvannja i rozvytku (politologichnyj analiz dosvidu 1990–h rokov): [Monografija] / Smoljanjuk V. – K.; Ірпін': VTF «Perun», 2000. – 448 s.

9. Strategija nacional'noi' bezpeky Ukrai'ny // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

10. Vojenna doktryna Ukrai'ny // <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

11. Strategichnyj oboronnyj bjuleten' Ukrai'ny // <http://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>

12. Politologija: navchal'nyj posibnyk / M. P. Get'manchuk, V. K. Gryshhuk, Ja. B. Turchyn ta in. – K.: Znannja, 2011. – 415 s.

Golik M. M., Ph.D., Associate Professor, Department of Human Sciences, National Academy of Land Forces named after Hetman Sahaidachny (Ukraine, Lviv), mycolca@gmail.com

Transformation of the Armed Forces of Ukraine during the formation and development of Ukrainian independence (1991–2007)

The article highlights the historical process of transformation of the Armed Forces of Ukraine specified period and its impact on the present, because of the latest threats to national security. In particular, the questions of formation of legal base of the Armed Forces of Ukraine, reducing their numbers, the transformation of species, arms and function in a democratic state.

Keywords: Transformation Armed Forces of Ukraine, national Safety, Reforming.